

Suski, Andrzej

Dyskusja nad genezą "Benedictus" (Łk 1, 68-79)

Studia Płockie 7, 319-328

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Andrzej Suski

DYSKUSJA NAD GENEZĄ „BENEDICTUS” (Łk 1, 68—79)

Treść: I. Hipoteza autorstwa Zachariasza; II. Hipoteza autorstwa Łukasza; III. Hipoteza wprowadzonego cytatu.

Kantyk Zachariasza, tzw. „Benedictus” (Łk 1, 68—79), należy do najbardziej kontrowersyjnych hymnów w Nowym Testamencie ze względu na swą problematyczną genezę. Na temat pochodzenia tego psalmu wypowiedzieli się czołowi egzegeci naszych czasów proponując różne rozwiązania. Celem artykułu jest ukazanie zasadniczych kierunków dotychczasowej dyskusji. Temu przedsięwzięciu towarzyszy świadomość, że próba klasyfikacji różnych opinii łączy się z ryzykiem pewnych uproszczeń. Jednak względy praktyczne skłaniają do systematyzacji wysuwanych poglądów dla lepszej orientacji w ogólnym stanie badań, co z kolei ułatwia krytyczną ocenę przedstawianych wyników oraz sprecyzowanie tzw. kwestii otwartych.

I. HIPOTEZA AUTORSTWA ZACHARIASZA

Współcześni zwolennicy autorstwa Zachariasza reprezentują w zasadzie tradycyjny pogląd, który powszechnie przyjmowano niemal do końca ubiegłego stulecia.¹ Zachariaszowe autorstwo kantyku nie budziło zasadniczych wątpliwości w świetle narracyjnego wprowadzenia do utworu (Łk 1, 67) oraz treści psalmu (1, 76). W odpowiedzi na trudność, że Zachariasz ogłosił fakt przyjścia Mesjasza w domu Dawida (1, 68) jeszcze przed narodzinami Jezusa, powoływano się na prorocki charyzmat ojca Jana Chrzciciela.

Choć już pod koniec ubiegłego stulecia wysunięto szereg literackich i teo-

¹ Typowym przykładem tradycyjnego poglądu jest wypowiedź G. L. Hahna, który w kankcie Zachariasza dostrzegł „sein eigenes Product, der Ausdruck seines inneren Glaubenslebens, wie dieses in Folge der Erleuchtung durch den heiligen Geist sich gestaltete”. G. L. Hahn, *Das Evangelium des Lucas*, Breslau 1892, s. 153. Tenże komentator sądził, że hymn w aktualnej formie przetrwał dzięki rodzinie Zachariasza, skąd został przejęty przez ewangelistę. Zob. tamże, s. 153 przyp. 1.

logicznych argumentów przeciw autorstwu Zachariasza, to jednak tradycyjny pogląd nie został całkowicie zarzucony. Wyraźnie opowiedział się za nim J. G. Machen lojalnie przyznając, że związek psalmu z narracyjnym kontekstem jest dość luźny². Na tej podstawie J. G. Machen wnioskował tylko o niezależnym przekazie kantyku i prozaicznego opowiadania do czasu końcowej redakcji Łk 1—2. Zdaniem amerykańskiego egzegety końcowy redaktor ewangelii dzieciństwa znał utwór jako kantyk Zachariasza, gdyż inaczej nie umieściłby go w opowiadaniu.³ Za autorstwem Zachariasza zdaje się również przemawiać treść utworu. Z jednej strony bowiem autor wyraził w nim pewność co do nadejścia Mesjasza, z drugiej zaś nie posiadał jeszcze konkretnych danych o jego osobie i dlatego posłużył się dość ogólnikowymi tekstami starotestamentalnych prorocत्व. Ten właśnie sposób wypowiedzania się o Mesjaszu odpowiada sytuacji Zachariasza.⁴

Do zwolenników hipotezy Zachariaszowego autorstwa zalicza się także L. Pirot, który w argumentacji odwołał się do relacji świadków opisujących umiejętności poetyckich improwizacji u mieszkańców Palestyny.⁵ Miało to potwierdzić prawdopodobieństwo spontanicznej kompozycji „Benedictus” przez Zachariasza. Zdaniem L. Pirola poemat Zachariasza zachował się prawdopodobnie dzięki Maryi, która zapewne uczestniczyła w uroczystości obrzezania Jana Chrzciciela.⁶ P. Gaechter nie wiązał już powstania psalmu z sytuacją opisaną w kontekście, ale bronił nadal autorstwa Zachariasza.⁷ Według P. Gaechtera utwór powstał w bliżej nieznanym okolicznościach, a do prozaicznego opowiadania wprowadzony został z niezależnego źródła.⁸ Do tradycyjnego poglądu powrócił również J. Schmidt.⁹ Ostatnio zaś zdaje się podzielać tę opinię F. Gryglewicz, przynajmniej w odniesieniu do pierwszej części „Benedictus”.¹⁰

² J. G. Machen, *The Hymns of the First Chapters of Luke*, Princeton Theological Review 10(1912) s. 1—38.

³ Tamże, s. 35 n.

⁴ Tamże, s. 36.

⁵ L. Pirot, *Benedictus*. W: *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, t. 1(1928) kol. 956—962.

⁶ Tamże, kol. 961.

⁷ P. Gaechter, *Maria im Erdenleben*, Innsbruck 1955 s. 46—50 zwi. 48.

⁸ Zdaniem P. Gaechtera na obce źródła wskazuje zbędne określenie „jego ojciec” (w. 67). Zob. Tamże, s. 47.

⁹ J. Schmidt, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg 1955, s. 59 n.

¹⁰ „Autorstwo psalmu i dzisiejszy jego tekst zasadniczo powinien być przypisany Zachariaszowi. Zachariasz wielbił Boga za wszystko, także za to, że narodził mu się syn (...). W psalmie tym brak bezpośredniej wzmianki o Janie Chrzcicielu; wydaje się, że musiała być ona w psalmie i że znajdowała się na miejscu dzisiejszego w. 76, uległa jednak wielu redakcyjnym zmianom: zamiast być ostatnią częścią Zachariaszowego psalmu stała się początkiem prorocत्व, a po zredagowaniu jej przez Łukasza, w greckim tekście uległa gruntownej przeróbce; na skutek tych zmian dziś nie potrafimy odtworzyć jej pierwotnego brzmienia, choć, jak przypuszczamy, treść jej zasadniczo pozostała ta sama”. F. Gryglewicz, *Teologia hymnów Łukaszej ewangelii dzieciństwa*, Lublin 1975, s. 32. Na innym miejscu autor wyraził pogląd, że „Magnificat, Benedictus i Piotrowe przemówienie pochodzą z tego samego środowiska lub przynajmniej były tam przechowane; była to jedna z judejsko-chrześcijańskich gmin kościelnych”. Zob. tamże, s. 20. Por. tenże, *Die Herkunft der Hymnen des Kindheitsevangelium des Lukas*, *New Testament Studies* 21(1974) s. 269.

II. HIPOTEZA AUTORSTWA ŁUKASZA

Już na początku ubiegłego stulecia C. G. Gersdorf usiłował wykazać, że „Benedictus” przejawia podobne właściwości językowe, co reszta pism Łukasza.¹¹ Wyniki badań C. G. Gersdorfa uszły jednak uwadze późniejszych komentatorów. Hipoteza Łukaszowego autorstwa kantyku nabrała dopiero rozgłosu dzięki A. Harnackowi.¹² Według niego utwór jest mozaiką wyrażań przejętych z Septuaginty, które posłużyły Łukaszczy za tworzywo do kompozycji psalmu.¹³ Ślady autorstwa Łukasza uwidaczniają się głównie w wyrażeniach nie posiadających odpowiedników w Septuagincie. Właśnie w tych sformułowaniach kantyku, zdaniem A. Harnacka, występuje ulubione słownictwo i styl Łukasza.¹⁴ Autor artykułu podkreślił, że kantyki „Magnificat” i „Benedictus” skomponowane zostały przez Łukasza „ad hoc”, tzn. dla potrzeb narracyjnego kontekstu. Obydwa psalmy przejawiają podobieństwa w sposobie nawiązania do Starego Testamentu i w subtelnych aluzjach do Mesjasza. Łukasz nie obawiał się zachować rażących semityzmów językowych, a nawet świadomie je wprowadził z Septuaginty dla archaizacji tekstu. Oprócz nich występują także w „Benedictus” wyrażenia zrozumiałe dla środowiska hellenistycznego, które używało zbliżonego słownictwa w opisywanych tzw. złotego okresu (np. „kai sy de”, „anatole ex hypsous”). Forma hebrajskiego psalmu jest w gruncie rzeczy pozorna, ponieważ pierwsza część „Benedictus” (w. 68—75) stanowi jeden, skomplikowany i typowo grecki okres zdaniowy.¹⁵ A. Harnack ujął lapidarnie relacje między semickim kolorytem psalmu i właściwościami Łukaszowego języka słowami tekstu biblijnego: „Ręce są Ezawa, ale głos Jakuba”.

Hipoteza A. Harnacka zyskała sobie kilku zwolenników. Za Łukaszowym autorstwem „Benedictus” opowiedzieli się następujący egzegeci: H. J. Holtzmann, H. J. Cadbury, G. Erdmann, J. M. Creed, H. F. Sparks, N. Turner oraz M. Gertner.¹⁶

¹¹ C. G. Gersdorf, Beispiele zur Sprach-Charakteristik der Schriftsteller des Neuen Testaments. Eine Sammlung meist neuer Bemerkungen, t. 1, Leipzig 1816, s. 206—212.

¹² A. Harnack, Das Magnificat der Elisabeth (Luk 1,46—55) nebst einigen Bemerkungen zu Luk I und II, Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 27(1900) s. 538—556. Por. tenże, Lukas der Arzt, Leipzig 1906, s. 69—75, 138—152.

¹³ Zob. tenże, art. cyt., s. 552.

¹⁴ Tamże, s. 555. Jednak w przypisie A. Harnack dodał, że w „Benedictus” autorstwo Łukasza jest mniej widoczne niż w „Magnificat”. Zob. tamże, s. 55 przyp. 1.

¹⁵ „Eine einzige, komplizierte, gut griechische Periode”. Tamże, s. 556.

¹⁶ H. J. Holtzmann, Die Synoptiker. Das Evangelium nach Lucas, Tübingen—Leipzig 1901, s. 313; H. J. Cadbury, Luke-Translator or Author? American Journal of Theology 24(1920) s. 436—455 zwi. 438—441; G. Erdmann, Die Vorgeschieden des Lukas und Matthäus-Evangelium und Virgils vierte Ekloge, Göttingen 1932, s. 9 nn.; J. M. Creed, The Gospel according to St. Luke, London 1957, s. 307; H. F. D. Sparks, The Semitism of St. Luke's Gospel, The Journal of Theological Studies 44(1943) s. 129—138; N. Turner, The Relation Luke I and II to Hebraic Sources and to the Rest of Luke-Acts, New Testament Studies 2(1955/56) s. 100—109; M. Gertner, Midrashim in the New Testament, Journal of Semitic Studies 7(1962) s. 273—282.

III. HIPOTEZA WPROWADZONEGO CYTATU

Hipoteza wprowadzonego cytatu psalmicznego ma stosunkowo najwięcej zwolenników. Zgadza się oni co do tego, że Łukasz lub inny redaktor przypisał Zachariaszowi utwór przejęty ze źródła, które pierwotnie nie odnosiło się do sytuacji przedstawionej w ewangelii dzieciństwa. Wśród opowiadających się za tą hipotezą zarysowały się jednak dość istotne różnice opinii co do zakresu wykorzystanego cytatu i środowiska jego pochodzenia. Z uwagi na pierwszy z wymienionych aspektów można wyróżnić trzy kolejne typy propozycji.

1. ZWOLENNICY CYTATU W PEŁNYM ZAKRESIE

Do pierwszej grupy można zaliczyć tych egzegetów, którzy cały utwór (w. 68—79) uważają za jeden cytat i co najwyżej dopuszczają w nim nieznaczne przekształcenia adaptacyjne. Różnice zdań dotyczą poglądów na środowisko pochodzenia cytatu i historię jego redakcji. Już na początku obecnego stulecia P. Delatouche uznał „Benedictus” za psalm chrześcijan pochodzenia żydowskiego, skomponowany w języku hebrajskim, a następnie przetłumaczony na grecki przez Łukasza.¹⁷ Prawdopodobnie autorem psalmu był jeden z proroków wczesnego Kościoła. Jeszcze w środowisku judeo-chrześcijańskim utwór został związany z osobą Zachariasza na podstawie dawnych tradycji o narodzinach Jana lub ze względu na wyrażenie „wspominał na święte swe przymierze” (w. 72), które kojarzy się z etymologią imienia Jana.¹⁸

Podobną opinię na temat środowiska powstania „Benedictus” wyraził G. H. Box powołując się na słabo rozwiniętą chrystologię psalmu. Według niego dobór hymnów, ich usytuowanie w narracji ewangelii dzieciństwa oraz nadanie im scenicznych cech wskazują na udział greckiego historyka, bez wątplenia samego Łukasza.¹⁹ J. A. T. Robinson ubogacił argumentację na rzecz judeo-chrześcijańskiej genezy cytatu przez uwypuklenie podobieństw słownych i treściowych między „Benedictus” i mową Piotra (Dz 3). Nadto wysunął on sugestię, że pierwotny psalm miał przedstawiać Jezusa w roli eschatologicznego Eliasza i Mesjasza. Jednak pod wpływem tradycji synoptycznej późniejszy redaktor odniósł chrystologiczną treść w. 76 do Jana zamieniając przy tym tytuł „pais” na okolicznościowy termin „paidion”.²⁰

Według S. Mowinckela kantyki „Magnificat” i „Benedictus” stanowiły w pierwszej fazie niezależne psalmy, które skomponowano we wczesnym chrześcijaństwie po hebrajsku lub aramejsku na użytek liturgii słowa. Początkowo miały one charakter kolektywny, ponieważ poeta wypowiadał się w imieniu całej wspólnoty. Utwory te głosiły pojawienie się Jezusa jako

¹⁷ P. Delatouche, Un psaume néotestamentaire: le cantique Benedictus, *Annales de philosophie chrétienne* 4(1904) s. 175—190.

¹⁸ Tamże, s. 189 n.

¹⁹ G. H. Box, The Gospel Narratives of the Nativity and the alleged Influence of heathen Ideas, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums* 6(1905) s. 96.

²⁰ J. A. T. Robinson, Elijah, John and Jesus: an Essay in Detection, *New Testament Studies* 4(1957/58) s. 280 n.

Mesjasza w znanej formie hymnu epifanijnego.²¹ Podobne sugestie na temat środowiska i „Sitz im Leben” psalmu „Benedictus” można spotkać w artykule D. Jonesa.²²

Inni natomiast łączyli powstanie kantyku ze środowiskiem uczniów Jana Chrzciciela (tzw. joannitów) uznanego tam za Mesjasza. Tego zdania był M. Lambertz, który próbował odtworzyć historię redakcji psalmu. Początkowo utwór miał być przekazywany ustnie na zasadzie poezji ludowej. W środowisku chrześcijańskim hymn uległ pewnym przekształceniom i w takiej postaci został wykorzystany do opisu dzieciństwa Jana Chrzciciela. Zasadnicza zmiana polegała na wprowadzeniu terminu „anatole” (w. 78) tuż obok wskazówki muzycznej „selah” (grec. „ex hypsous”) i w ten sposób doszło do powstania wyrażenia o treści mesjańskiej, które zresztą zaciera tok myśli w części poświęconej Janowi (w. 76 nn.).²³ Podobnie W. Grundmann wiązał powstanie psalmu ze środowiskiem uczniów Jana Chrzciciela. Zdaniem komentatora druga część „Benedictus”, posiadająca formę proctwa, uwypuklała rolę Jana jako inicjatora czasu zbawienia. Dopiero Łukasz skorygował te przekonania wprowadzając do psalmu ideę podporządkowania Jana względem Pana, tzn. Jezusa.²⁴

H. Sahlin zaproponował całkiem inne wyjaśnienie problemu pochodzenia „Benedictus” zaliczając utwór do hebrajskiego źródła tzw. „Proto-Łukasza”, gdzie pierwotnie stanowił pieśń Anny następując bezpośrednio po Łk 2,38. Początkowo psalm miał charakter wyłącznie mesjański. Jednak Łukasz dokonał adaptacji kantyku przenosząc go do opowiadania o narodzinach Jana w miejscu hymnu „Magnificat”, który tam się uprzednio znajdował. W ten sposób wypowiedź o treści mesjańskiej przekształcona została w proctwo pod adresem Jana Chrzciciela (1,76 nn.).²⁵

2. ZWOLENNICY INTERPOLACJI W CYTACIE

Do odrębnej grupy wypada zaliczyć opinie tych autorów, którzy w cytacie psalmicznym wyróżnili interpolację późniejszego redaktora. Wprowadzone uzupełnienie (w. 76—77) miało służyć ściślejszemu powiązaniu cytowanego kantyku z opowiadaniem o Janie Chrzcicielu. Hipoteza interpolacji, najpierw wysunięta przez M. Dibeliusa,²⁶ podjęta została również przez R. Bultmanna, który uważał, że kantyk „Benedictus” powstał w środowisku żydowskim jako hymn eschatologiczny. Po wprowadzeniu do opowiadania jeden z chrześcijańskich redaktorów lub uczniów Janowych uzupełnił utwór sformułowaniem w. 76, a być może również w. 77.²⁷

²¹ S. Mowinckel, *The Psalms in Israel's Worship*, t. 2. Oxford 1962 (1967), s. 122—125.

²² D. Jones, *The Background and Character of the Lucan Psalms*, *The Journal of Theological Studies* 19(1968) s. 19—50 zwł. s. 43—50.

²³ M. Lambertz, *Sprachliches aus Septuaginta und Neuen Testament*, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Leipzig* 2(1952/53) s. 79—84.

²⁴ W. Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin 1971, s. 69 n.

²⁵ H. Sahlin, *Der Messias und das Gottesvolk*, *Studien zur protolukanischen Theologie*, Uppsala 1945, s. 287—306.

²⁶ M. Dibelius, *Die urchristliche Überlieferung von Johannes dem Täufer*, Göttingen 1911, s. 74.

²⁷ R. Bultmann, *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Göttingen 1957, s. 322 n.

Za hipotezą interpolacji opowiedzieli się następnie M. D. Goulder i M. L. Sanderson oraz P. Benoit.²⁸ Ten ostatni zaliczył „Benedictus” do liturgicznych kantyków wczesnego chrześcijaństwa. Aktualna postać utworu powstała w wyniku przeróbki wcześniejszego psalmu żydowskiego o charakterze mesjańskim. Zmiany w przekładzie z hebrajskiego na grecki wyjaśniałyby pewną niejednorodność kompozycyjną „Benedictus”. Zdaniem P. Benoit od Łukasza pochodzą nie tylko retusze językowe przekładu, ale również cały fragment w. 76—77. Występujące tu analogie słowne i treściowe z przekazem synoptycznym dość wyraźnie wskazywałyby na udział trzeciego ewangelisty w końcowej redakcji kantyku.²⁹ Do podobnych wniosków doszedł A. George, a ostatnio R. E. Brown.³⁰ Ten drugi łączył powstanie psalmu z kręgiem „anawim” w chrześcijaństwie żydowskiego pochodzenia.

Na oddzielną wzmiankę zasługuje pogląd P. Haupta, który uważał „Benedictus” za patriotyczny utwór żydowski z końca niewoli babilońskiej, skomponowany na cześć Zorobabela. Obecny tekst psalmu zawierałby jednak szereg późniejszych uzupełnień, które zostały wyeliminowane przy rekonstrukcji oryginału.³¹

3. ZWOLENNICY DWÓCH CZĘŚCI RÓŻNEGO POCHODZENIA

Trzecia grupa zwolenników hipotezy cytatu jest najliczniej reprezentowana. Jej przedstawiciele wyróżniają w „Benedictus” dwie części odmiennego pochodzenia, tzn. hymn (w. 68—75) i prorocstwo (w. 76—79). Niektórzy sądzą, że tylko pierwsza ma charakter cytatu, natomiast druga należała do narracyjnego kontekstu. Inni zaś przyjmują obydwie części za cytaty genetycznie niezależne od siebie. Jednak jedni i drudzy zgadzają się co do tego, że obecna jedność kantyku jest wynikiem redakcyjnego połączenia dwóch elementów w jedną całość.

Już pod koniec ubiegłego stulecia J. Hillmann twierdził, że „Benedictus” jest dodatkiem do prozaicznego opowiadania. Zakwestionował on nie tylko autorstwo Zachariasza, ale również pochodzenie kantyku od redaktora narracji. Według J. Hillmanna pierwsza część utworu (w. 68—75) jest cytatem psalmu żydowskiego, natomiast druga (w. 76—79) stanowi uzupełnienie chrześcijańskiego redaktora, który także dodał prozaiczne wprowadzenie (w. 67) i zakończenie (w. 80). Zasadniczym kryterium wyróżnienia części o odmiennym pochodzeniu były racje natury teologicznej.³² W dziesięć lat

²⁸ M. D. Goulder—M. L. Sanderson, *St. Luke's Genesis*, *The Journal of Theological Studies* 8(1957) s. 21; P. Benoit, *L'enfance de Jean-Baptiste selon Luc 1*, *New Testament Studies* 3(1956/57) s. 182—188.

²⁹ Nadto P. Benoit uzasadniał fakt interpolacji (w. 76—77) na podstawie odpowiedników treściowych między strofami utworu, brakiem związku między w. 77 i 78 oraz lukanizmami w tychże wierszach. Zob. P. Benoit, *art. cyt.*, s. 182—185.

³⁰ A. George, *Le parallèle entre Jean-Baptiste et Jésus en Luc 1—2*. W: *Mélanges bibliques en hommage de B. Rigaux, Gembloux 1970*, s. 167, 170; R. E. Brown, *The Birth of the Messiah*, London 1977, s. 377 n.

³¹ P. Haupt, *Magnificat and Benedictus*, *American Journal of Philology* 40(1919) s. 64—75 zwł. 67—75.

³² J. Hillmann, *Die Kindheitsgeschichte Jesu nach Lukas kritisch untersucht*, *Jahrbuch für protestantische Theologie* 17(1891) s. 192—261 zwł. 206—213.

później A. Hilgenfeld dokonał podobnego podziału kantyku. Według niego pierwsza część „Benedictus” jest pochodzenia judeo-chrześcijańskiego lub żydowskiego, druga zaś wyszła z kręgu Pawłowego. Tenże redaktor miał wprowadzić psalm żydowski do judeo-chrześcijańskiej narracji uzupełniając go krótką wzmianką o Abrahamie (w. 73^a).³³

F. Spitta doszedł do zbliżonego wniosku, że kantyk „Benedictus” nie stanowi jednolitej całości. Zdaniem egzegety utwór składa się z dwóch pierwotnie niezależnych fragmentów, tzn. hymnu na cześć Mesjasza i prorocstwa o Janie Chrzcicielu. O ile różnice formalne posłużyły za podstawę do wydzielenia części w utworze, to dane natury teologicznej stały się kryterium rozpoznawczym ich pochodzenia. Między dwiema częściami zachodzi różnica żydowskiego i chrześcijańskiego spojrzenia na zbawienie. Z jednej strony mówi się o uwolnieniu od nieprzyjaciół Izraela dzięki interwencji Mesjasza z domu Dawida (w. 68—75), z drugiej zaś o odpuszczeniu grzechów, uwolnieniu od ciemności i śmierci oraz o drodze pokoju (w. 76—79). Z tej racji F. Spitta uważał, że pierwsza część kantyku jest cytatem żydowskiego psalmu, druga zaś wyszła spod pióra Łukasza. Ewangelista wprowadził do opowiadania cytaty psalmiczne sugerując się wzmianką o Zachariaszu w tytule utworu. Skądinąd zaś wiadomo, że imiona w tytułach psalmów kanonicznych niekoniecznie wskazują na autorów tych kompozycji. Stąd wzmianka Zachariasza w tytule „Benedictus” nie rozstrzyga kwestii autorstwa kantyku.³⁴

W podobnym kierunku poszły wnioski H. Gunkela, który do badań nad hymnami ewangelii dzieciństwa zastosował metodę historii form. Na podstawie formy „Benedictus” doszedł on do przekonania, że pierwsza część psalmu jest eschatologicznym hymnem żydowskim, druga zaś kompozycją ewangelisty. Łukasz miał wprowadzić hymniczny cytat (w. 69—75) i połączyć go z własnym dodatkiem (w. 76—79).³⁵ Hipoteza H. Gunkela została podjęta przez E. Klostermanna, R. Laurentina i P. Wintera.³⁶ Ostatni z wymienionych autorów usiłował określić „Sitz im Leben” przypuszczalnego cytatu dochodząc do wniosku, że pierwotnie stanowił on pieśń przed bitwą z okresu walk machabejskich. Później utwór został wykorzystany przez uczniów Jana Chrzciciela, którzy wprowadzili go do opowiadania o dzieciństwie swego nauczyciela. Za pośrednictwem chrześcijan pochodzenia żydowskiego źródła znalazły się w ewangelii Łukasza.³⁷

Z kolei J. Gnilk a skupił uwagę na historii tradycji „Benedictus” wyróżniając w nim żydowski psalm mesjański (w. 68—75) oraz judeo-chrześcijańską pieśń o Janie (w. 76—79).³⁸ Połączenie obydwu elementów miało na-

³³ A. Hilgenfeld, *Die Geburts- und Kindheitsgeschichte Jesu*. Luc 1,5—2,52, *Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie* 44(1901) s. 177—235 zvl. 215—222.

³⁴ F. Spitta, *Die chronologischen Notizen und die Hymnen in Luc 1*, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums* 6(1906) s. 281—317 zvl. 303—317.

³⁵ H. Gunkel, *Die Lieder in der Kindheitsgeschichte Jesu bei Lukas*. W: *Festgabe für A. Harnack*, Tübingen 1921, s. 43—60.

³⁶ E. Klostermann, *Das Lukasevangelium*, Tübingen 1929, s. 382; R. Laurentin, *Structure et théologie de Luc I—II*, Paris 1957 (1964), s. 30 przyp. 2; P. Winter, *Magnificat and Benedictus-Maccabean Psalms?* *Bulletin of John Rylands Library* 37(1964) s. 328—347.

³⁷ P. Winter, art. cyt., s. 338.

³⁸ J. Gnilk a, *Der Hymnus des Zacharias*, *Biblische Zeitschrift* NF 6(1962) s. 215—238.

stąpić w kręgu chrześcijan pochodzenia żydowskiego. W ten sposób powstała jedność kompozycyjna (ad hoc) jeszcze przed wprowadzeniem utworu do opowiadania.³⁹ Nadto J. Gnilka dostrzegł w kantyku ślady uzupełnień Łukasza i wpływy tradycji synoptycznej.

Na kolejną odmianę hipotezy składają się opinie tych autorów, którzy uważają „Benedictus” za całość uformowaną w wyniku połączenia mesjańskiego psalmu żydowskiego (w. 68—75) i pieśni uczniów Jana Chrzciciela na cześć ich mistrza (w. 76—79). Pewne sugestie w tym kierunku zostały wysunięte przez M. Goguela. Według niego żydowski charakter psalmu zaznacza się przez brak aluzji do Jezusa Chrystusa, Jego dzieła i ewangelii. Drugą częścią kantyku, pozbawioną treści typowych dla chrześcijaństwa, uwypukla osobę Jana w roli „proroka Najwyższego”, tzn. bezpośredniego prekursora Boga. W tym fragmencie Jan otrzymał mesjańskie określenie „anatole ex hypsous” (w. 78). Powyższe racje przemawiałyby za pochodzeniem drugiej części utworu ze środowiska uczniów Janowych.⁴⁰

Sugestie M. Goguela zostały szczegółowiej uzasadnione przez P. Vielhauera, który podkreślił w pierwszej części „Benedictus” mesjańskie akcenty judaizmu o tendencji nacjonalistyczno-eschatologicznej, zaś w drugiej aluzje do mesjańskiej godności Jana Chrzciciela. Autor artykułu poświęcił przede wszystkim uwagę drugiemu fragmentowi kantyku w formie pieśni urodzinowej (tzw. genethliacon). Zdaniem komentatora w. 78—79ª stanowią parentezę między dwoma wyrażeniami bezokolicznikowymi (tou dounai...tou kateunthynai) dla uwypuklenia misji Jana, któremu autor psalmu nadał tytuł mesjański „anatole ex hypsous”. Na pochodzenie w. 76—79 z kręgu joannitów wskazywałyby również brak idei podporządkowania Jana osobie Jezusa. W tym środowisku doszło do połączenia obydwu części w jeden utwór.⁴¹ Hipoteza P. Vielhauera została podjęta w pracach H. Thyena i C. Burgera.⁴² Uważali oni, że jeden z joannitów dopisał do żydowskiego psalmu (w. 68—75) część poświęconą Janowi odnosząc do niego mesjańskie idee zapożyczonego hymnu. F. Hahn wprowadził tę modyfikację do poglądu P. Vielhauera, że wyróżnił w pieśni urodzinowej na cześć Jana dwie warstwy tradycji: joannitów (w. 76—77.79^b) i uzupełnienia chrześcijańskiego (w. 78—79^a).⁴³

O ile wyżej cytowane prace uzasadniały prawdopodobieństwo połączenia żydowskiego psalmu z fragmentem chrześcijańskim lub joannickim, to artykuł M. D. Völtera sugerował jeszcze inne rozwiązanie. Według M. D. Völtera z kręgu uczniów Janowych pochodzi pierwsza część „Benedictus”, z wyjątkiem w. 69—70, które są dodatkiem chrześcijańskim. Po wyłączeniu tych wierszy uwidoczniła się zbieżność idei między fragmentem kantyku i Ps 105,10. Redaktor chrześcijański miał dopisać drugą część łącząc ją z pierwszą.⁴⁴

³⁹ „Eine ad hoc geschaffene Kompositionseinheit”. Tamże, s. 219.

⁴⁰ M. Goguel, *Jean-Baptiste*, Paris 1928, s. 74.

⁴¹ P. Vielhauer, *Das Benedictus des Zacharias*, Zeitschrift für Theologie und Kirche 49(1952) s. 255—272.

⁴² H. Thyen, *Baptisma metanoias eis aphenin hamartion*. W: *Zeit und Geschichte*. Fest. R. Bultmann, Tübingen 1964, s. 97—125 zwi. 114—121; tenże, *Studien zur Sündenvergebung*, Göttingen 1970, s. 143 nn.; C. Burger, *Jesus als Davidsohn*, Göttingen 1970, s. 128—132.

⁴³ F. Hahn, *Christologische Hoheitstitel*, Göttingen 1966, s. 246—247, 372—374.

⁴⁴ M. D. Völter, *Die evangelische Erzählungen von der Geburt und Kindheit Jesu kritisch untersucht*, Strassburg 1911, s. 27—35.

W szerokim wachlarzu opinii należy uwzględnić także poglądy niektórych komentatorów uznających pierwszą część „Benedictus” za cytaty pochodzenia chrześcijańskiego. E. Hirsch wyróżnił w utworze dwie części, tzn. cytaty pochodzenia judeo-chrześcijańskiego (w. 68—75) oraz późniejsze uzupełnienie chrześcijańskiego redaktora przed Łukaszem (w. 76—79). Ten sam redaktor miał wprowadzić do cytatu sformułowanie w. 70.⁴⁵ Za chrześcijańskim pochodzeniem cytatu psalmicznego (w. 68—75) opowiedział się następnie G. Schille, który zakwestionował Gunkelowską koncepcję hymnu eschatologicznego w odniesieniu do „Benedictus”. Według G. Schille pierwsza część kantyku zasługuje raczej na określenie hymnu epifanijnego, na co wskazują występujące tu aorysty oraz wzmianka o dopełnieniu się starotestamentalnych zapowiedzi (w. 70).⁴⁶ Podobną interpretację aorystów podał H. Schürmann. Wydzielił on w kanktyku dwie części różnego pochodzenia, ale obydwie fragmenty łączył ze środowiskiem judeo-chrześcijańskim. Zdaniem H. Schürmanna pierwszy fragment posiada cechy psalmu eschatologiczno-mesjańskiego. Prawdopodobnie poemat ten powstał dla potrzeb liturgii. Natomiast drugi fragment od początku należał do narracji. Można w nim wyróżnić dwie warstwy tradycji; jedna zawiera wypowiedzi pod adresem Jana jako prekursora (w. 76—77.79^b), druga zaś wypowiedzi mesjańskie (w. 78.79^a), które otrzymały pełniejsze naświetlenie przez połączenie z psalmem (w. 68—75).⁴⁷

* * *

Bogaty wachlarz propozycji na temat genezy „Benedictus” wymownie świadczy o braku jednomyślności poglądów w tej kwestii. Z jednej strony wysunięto opinie sugerujące pochodzenie całego kantyku od określonego autora (Zachariasz lub Łukasz), z drugiej natomiast zaproponowano hipotezy podkreślające złożoność utworu z części, które miały pochodzić od różnych środowisk religijnych.⁴⁸ U podstaw rozbieżności poglądów na kwestię genezy kantyku leży dylemat jedności kompozycyjnej utworu. Nawet przeciwnicy tej jedności przyznają, że oprócz różnic formalnych i treściowych zachodzą między dwiema częściami kantyku bliskie podobieństwa językowe i tematyczne. Nie można przeto rozwiązać problemu pochodzenia „Benedictus” bez uprzedniego ustosunkowania się do kwestii jedności kompozycyjnej. Innymi słowy chodzi o odpowiedź na pytanie, czy zachodzące różnice między częściami kantyku uzasadniają odrębność tych fragmentów na tyle, aby przypuszczać, że pierwotnie stanowiły niezależne całości literackie.⁴⁹ W dotychczasowych publikacjach kwestia jedności kompozycyjnej nie doczekała się jeszcze szczegółowego omówienia.⁵⁰

⁴⁵ E. Hirsch, *Frühgeschichte des Evangeliums*, t. 2, Tübingen 1941, s. 171—192 zwł. 178 n.

⁴⁶ G. Schille, *Frühchristliche Hymnen*, Berlin 1965, s. 120 n.

⁴⁷ H. Schürmann, *Das Lukasevangelium*, t. 1, Freiburg im Br. 1969, s. 84—94.

⁴⁸ „Es zeigt sich, wie ungenügend unser Wissen über die Herkunft des Benedictus und die Etappen seiner Komposition ist”. O. Haggenmüller, *Der Lobgesang des Zacharias (Lk 1,68—79), Bibel und Leben* 9(1968) s. 260.

⁴⁹ W związku z hipotezą niezależnego poematu w drugiej części kantyku słusznie zauważono: „if there is a separate poem, it must be demonstrated by content and style (...) the onus probandi is on those who would deny the unity of the poem”. D. Jones, *art. cyt.*, s. 34.

⁵⁰ Na znaczenie kwestii jedności kompozycyjnej zwrócił już uwagę P. Benoit

W celu uzyskania maksymalnego prawdopodobieństwa wyników należałoby problem jedności kompozycyjnej „Benedictus” rozważyć w różnych aspektach tekstu przy zastosowaniu odpowiednich metod, które składają się na proces tzw. egzegezy historyczno-krytycznej. Chodzi tu głównie o metody krytyki literackiej, historii form, historii tradycji oraz historii redakcji. Powyższe metody kolejno się uzupełniają, a ich wyniki, ujęte w całość, dają względnie pełny obraz kompozycji analizowanego tekstu.⁵¹

W dyskusji nad genezą „Benedictus” głównie zwracano uwagę na historię redakcji tego utworu. Dość pobieżnie natomiast potraktowano dwa pozostałe aspekty, które należą do całości problematyki pochodzenia kantyku, tzn. środowisko powstania i „Sitz im Leben”. Rozbieżność opinii w tym względzie skłania do zajęcia się kwestiami w sposób bardziej szczegółowy.

w następujących słowach: „Mais la question la plus brûlante est celle de l'unité. Avons-nous une pièce d'un seul tenant (...) ? ou bien peut-on y distinguer des morceaux divers, associés après coup ?” P. Benoit, art. cyt., s. 184. Por. J. Gnilka, art. cyt., s. 215.

⁵¹ Na temat roli poszczególnych metod egzegezy historyczno-krytycznej — zob. H. Zimmermann, Neutestamentliche Methodenlehre. Darstellung der historisch-kritischen Methode, Stuttgart 1967, s. 258 nn.